

Загалом у Полтавській губернії у 1890 - 1895 рр. дворяни купили 212 330 дес., духовенство – 6 459, купці – 50 623, міщани – 21 831, сільські стани – 233 267, інші категорії – 105 701 дес. Як бачимо, найбільше угідь купили саме селяни, чому суттєво сприяв і Селянський поземельний банк. У 1893 - 1898 рр. найбільше землі втратили дворяни – 123 959 дес., тоді як сільські стани збільшили своє землеволодіння на 80 247 дес. Земські економісти встановили, що у Полтавській губернії найбільше землі продавалось у роки низьких врожаїв, що було наслідком реальних фінансових труднощів у безпосередніх сільськогосподарських товаровиробників. Як висновок, є усі підстави говорити про великий вплив державних земельних банків на структуру землеволодіння як привілейованих так і непривілейованих станів у такому регіоні, як Полтавська губернія кінця ХІХ ст.

Сіваш Олена Михайлівна
доцент кафедри міжнародного права
НЮУ імені Ярослава Мудого

СТАТУС УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКІЙ ДЕРЖАВІ (XVII –XIX ст.)

Сьогодні Україна переживає складні часи національного державотворення. Глибокі внутрішні проблеми помножилися на зовнішні: неоголошена війна, яку веде проти України Російська Федерація. В сусідній державі з уст політиків лунають ідеї, про те що начебто Української держави ніколи й не існувало. Слова, що були сказані М. Грушевським на початку ХХ ст. до певної міри актуальні й зараз: «Останні події – революція й визволення України, упадок Романових і старого правління руба поставили питання про юридичний, правно-державний характер відносин України до Росії – з тим і про їх початок, себто об'єднання України з Москвою за Богдана Хмельницького» [1, с. 53]. Дійсно, тісний зв'язок між Україною і Росією починається з XVII ст. Дослідники по-різному визначають державно-правову форму зв'язку України та Росії закріплену Переяславською угодою 1654 р. На думку окремих дослідників збереження за Україною прав притаманних суверенітету може свідчити про утворення союзу держав (М. Міхновський). У радянській історико-правовій науці у другій половині ХХ ст. панувала думка, що за договором 1654 р. Україна возз'єдналася з Росією і увійшла до складу Російської держави як самоврядна автономна територія. Ще одна поширена точка зору – за договором 1654 р. Україна увійшла під протекцію Росії (М. Грушевського, Д. Дорошенка). Україна уклала цей договір добровільно, як визнаний суб'єкт між-народного права. Всі документи, якими оформлявся договір, послідовно використовували такі терміни, «поддатся под высокую руку царя», «вступить в подданство». Це загальновизнані, поширені у міжнародній практиці того часу юридичні формулювання, які скріплювали відносини протекції. Україна за договором 1654 р. залишалася за межами Росії [2, с. 135].

З укладенням цього договору Московська держава (пізніше Російська Імперія) поступово обмежує права і вільності України. Як писала історик Н. Полонська-Василенко, «з середини XVII ст. Україна потрапляє в орбіту Москви, і тоді починається вперта боротьба між Україною і Москвою. Боротьбу веде Москва

різними засобами, різною зброєю на всіх ділянках політичного та культурного життя, але має завжди ту саме мету: підкорити Україну, позбавити властивих їй прикмет, звичаїв, законів, знівелювати й засимілювати її так, щоб навіть імені України не залишилося... Поступово, рік за роком, обмежувалась суверенність Української держави, а далі – її автономія» [3, с. 233]. У XVII ст. Московська держава, переживши добу «смути», вийшла з неї оновленою, зміцненою, як могутня монархія з ідеологією «третього Риму»: два Рими впали (Рим – Візантія), а третій Рим – Москва – стоятиме вічно. Цей підхід, що був вироблений московськими ідеологами XVI – XVII ст., мав наслідком таку ідею: Москва є спадкоємицею Києва, а тому вся територія колишньої Київської держави повинна їй підкоритися. Московське царство будувало міцну абсолютну державу і реалізовувало цю ідею. Але ідеї національного відродження зберігалися. Так, Феофан Прокопович у своїх творах протиставив ідеї «Москва – третій Рим» ідею «Київ – другий Єрусалим».

У XVIII ст. продовжується невпинне зростання могутності вже Російської імперії. Більша частина українських земель перебувала під її владою, втративши автономні права, вони перетворилися на звичайну губернію імперії. «Україна крок за кроком, втрачаючи свої права, незалежність, свій устрій, церковну автокефалію, навіть своє ім'я, що його офіційно заступила «Малоросія», – зазначала Н. Полонська-Василенко. Однак ідею незалежності, прагнення суверенності зберіглося. Цю ідею успадкували українські діячі XIX ст. і вона лягла в основу відродження XX століття [3, с. 240].

У XIX ст. після поразки Наполеона у «битві народів» для Європи настала доба реакції та абсолютизму. На Віденському конгресі вирішується доля Європи: влада королівських династій, що втратили трони після революцій та війн Наполеона, поновлена. Тоді ж був створений Священний союз, головне завдання якого – боротьба з революцією. Але зупинити революційні рухи було неможливо. Вони виникають у різних частинах Європи задля обмеження абсолютизму та визнання прав поневолених народів. Ці революційні настрої знаходили свої відгуки в Україні. У свою чергу, російський уряд посилював боротьбу з автономними прагненнями українського народу. За часів Миколи I, наступника Олександра I, що вступив на престол у 1825 р., реакція набула більш систематичного характеру, держава являла собою централізований адміністративний апарат, який очолював абсолютний монарх. Дії уряду підтримувалися ідеологічною доктриною, запропонованою міністром освіти графом О. Уваровим: «Самодержавство, православ'є, народність». Ця ситуація позначилася і на становищі України, бо жоден прояв незалежної думки не допускався.

Роками революційного піднесення по всій Європі стали 40-і роки XIX ст. Відлунням загальноєвропейської тенденції було посилення революційних рухів в Україні. Реформи, що їх започаткував Олександр II (1855-1881) – людина ліберальних поглядів, не вирішили внутрішні проблеми Імперії. Хоча часи жорстокої реакції начебто залишилися позаду, але після польського повстання 1863 р., метою якого було звільнення Польщі з-під російської влади, знову настала доба репресій. Та «відлига», що не так давно почалася і дала поштовх українському руху, завершилася. Як писав Д. Дорошенко, доба репресій увінчалася розпорядженням міністра внутрішніх справ Валуєва, згідно з яким заборонялося друкувати книжки українською мовою, бо такої мови, мовляв, «не було, немає й бути не може» [4, с. 311]. Саме у XIX ст. почала зникати сама назва України, що була офіційно змінена спочатку на

«Малороссию», а потім на «Юго-Западный край» та «Южнорусские губернии». Однак кінець XIX ст. – це доба підготовки українських сил до боротьби за незалежність. У цих вкрай несприятливих умовах національна свідомість збереглася, але ідеї національного відродження отримали шанс здійснитися лише у XX ст. Як зазначав Д. Дорошенко, «початок XX століття в діях Росії позначився дуже скорим зростом політичного визвольного руху. Російський абсолютизм під натиском громадської думки і під впливом свого внутрішнього розкладу здав помалу свої позиції, і навіть українство, яке завжди в очах російського уряду було предметом особливо пильного догляду, фактично діставало деякі полегші. ... Російський уряд починає помічати, що українство перестало вже бути вузькою літературною або політичною течією й виходить уже на ширшу арену громадського життя» [5, с. 319]. Таким чином, політичний рух окрім головної своєї складової – боротьби за соціально-економічні перетворення, поступово отримує ще один аспект – відстоювання прав нації. Оскільки національне питання в Російській імперії полягало в тому, що не було рівності усіх народів, їм не надавалось право на самовизначення [6, с. 74]. Саме тоді проблема існування України в межах Російської імперії виходила на новий рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К. : Т-во «Знання» України, 1991. – 240 с.
2. Історія держави і права України. Підручник. — У 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, І. А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. — Том 1 : кол. авторів: В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький та ін. – К. : Ін Юре, 2003. — 656 с.
3. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1992. – 608 с.
4. Дорошенко Д. Нариси історії України : в 2 т. Т. 2. Від половини XVII століття / Д. Дорошенко. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1992. – 349 с.
5. Дорошенко Д. Нариси історії України : в 2 т. / Д. Дорошенко. – К. : Глобус, 1992. – Т. 2. – 249 с.
6. Коріненко П. С. Курс лекцій з історії України : у 4 ч. Ч. 3. Новітня історія України / П. С. Коріненко, А. К. Фартушняк. – Тернопіль : Астон, 2007. – 416 с.

Скуратович Ірина Миколаївна
доцент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн
НЮУ імені Ярослава Мудрого, к.ю.н.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗНАЧЕННЯ ДОСВІДУ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 р.

60-ті роки XIX ст. позначилися проведенням ряду буржуазних реформ і були важливою віхою в історії Росії, до складу якої входила в той час більша частина України. Судова реформа 1864 р. була однією з найпоспідовніших та найглибших з цих реформ.